

laatumiseen. Jos jokainen kilpailee yksilönä samoista vihreistä oksista, ei kenenkään kannata erilaistua.

Sitä saa, mitä tilaa. Ilmoittivatpa rahoittajat mitkä kriteerit tahansa, rahoituksen hakijat mukautuvat niihin. Siksi tutkimusrahoituksen periaatteiden tulisi olla jatkuvasti kriittisen ja moniarvoisen keskustelun kohteena. Aikamme paradoksi on, että erilaisia mittareita halutaan kehittää moniin

ohjauksen ja hallinnon tarpeisiin, vaikka hyvin ymmärretään mittaamisen mahdottomuus ja mittarien ohjausvaikutus. ■

PIRJO HIIDENMAA

Sähköposti: *etunimi.sukunimi@aka.fi*

Kirjoitus perustuu Kotikielen Seuran järjestämässä Tiedepoliittisessa teemapäivässä 4.4.2009 pidettyyn esitykseen.

PERUS- JA SOVELTAVAN TUTKIMUKSEN ROOLI POLIITTISSA PÄÄTÖKSENTEOSSA

» **M**iten voisimme nykyään olla puhumatta yliopistosta?» Tämä on kysymys, johon Jacques Derrida päättää esseensä otsikolla »Perusteen periaate: yliopisto opiskelijoidensa silmissä». Derridan esseeseen sisältyy Gaudeamus-kirjan vuonna 1983 julkaisemaan esseekokoelmaan Yliopiston ajatusta etsimässä.

Tiedon ja vallan suhde on puhuttanut filosofeja ja yhteiskuntatieteilijöitä aina. Kukin aika muokkaa käsityksensä tiedon ja vallan suhteesta omanlaisekseen.

Nyt meneillään olevien tutkimuslaitosreformien määräästä voisi päätellä, että tässä ajassa on jotakin, mikä tekee tiedon tuottamisen edellytyksistä valtiovallan kannalta erityisen kiinnostavia. Hallitus on nopealla aikataululla laittamassa uusiksi niin yliopistot kuin sektoritutkimuslaitoksetkin.

Erään selityksen vallanpitäjien mielenkiinnolle tiedon — ja tieteen — omistamista kohtaan tarjosi sosiologi Ulrich Beck kun hän ennusti, että jälkimodernissa yhteiskunnassa poliittisen päätöksenteon kohteeksi tulevat tieteen itsensä tuottamat riskit. Näitä riskejä meidän aikanamme ovat esimerkiksi ilmaston lämpeneminen ja luonnonvarojen ehtyminen. Ne ovat edistyksen sivutuotteita-

ta, joilla on yhteiskuntapoliittisesti merkittäviä seurauksia.

Tieteen tulokset ja politiikan agenda lähenevät toisiaan. Tästä lähtökohdasta voidaan tulkita käynnissä olevia tutkimusinstituutioiden uudistuksia.

Motiivi uudistamisvimman taustalla on kahtalainen. Ensinnäkin, koska tieteen tuotokset ja politiikan agenda ovat entistä tiiviimmin suhteessa toisiinsa, valtio tarvitsee tiedettä — erityisesti soveltavan tutkimuksen muodossa — päätöksenteon tueksi. Poliitiikan tekeminen nojaa asiantuntijuuteen ja tietoon.

Toiseksi tieteen kaupallistettavissa olevat tulokset muodostavat perustan maan taloudelliselle kilpailukyvyille, josta myös tänä päivänä paljon puhutaan. Esimerkiksi metsäteollisuutemme kohtalonkysymys juuri nyt on, pystyykö se kehittämään sellaisia erittäin korkean jalostusasteen tuotteita, joilla kilpailla maailman markkinoilla.

SEKTORITUTKIMUSLAITOKSEN REFORMI

Käynnissä olevat uudistukset perustuvat enemmän tai vähemmän julkilausutulle

käsitykselle siitä, mikä on tieteen ja yliopiston tehtävä, ja mikä on perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen välinen suhde.

Tätä käsitystä muokkaa kunakin aikana ajatus siitä, mikä on senhetkisen valtioalan kannalta hyödyllistä. Perustutkimus on yliopistoissa ja korkeakouluissa tehtävää tutkimusta, jonka tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa. Motiivi sen taustalla on tieteellinen, eikä perustutkimusta tehtäessä pitäisi joutua ajattelemaan lyhytaikaisia intressejä, kuten taloudellista hyötyä.

Soveltavan tutkimuksen tarkoituksena taas on jalostaa tietoa palvelemaan jotain tiettyä päämäärää. Tulos voi olla esimerkiksi kaupallinen innovaatio tai päätöksenteon tueksi tuotettu selvitys. Valtiovallan katse kohdistuu juuri nyt ensisijaisesti soveltavan tutkimuksen kehittämiseen, koska se on suoremmin ja nopeammin valjastettavissa päätöksenteon tueksi. Tähän liittyy meneillään oleva sektoritutkimuslaitoksen reformi.

Sektoritutkimuslaitoksia halutaan uudistaa siten, että niissä jatkossa tuotetaan mahdollisimman tehokkaasti ja tarkoituksen mukaisesti valtioneuvoston strategisiin tavoitteisiin sopivaa tietoa. Kuten hallitusohjelmassa uhataan: »Valtion sektoritutkimuksen ohjausjärjestelmä uudistetaan nopealla aikataululla valtioneuvoston määrittämiin aihepiireihin perustuvaksi».

SELVITYSMIEHIÄ JA RAPORTEJA

Sektoritutkimuslaitoksen reformi aloitettiin Vanhasen ensimmäisen hallituksen aikana. Tuolloin asetettiin työryhmä selvittämään, miten sektoritutkimuslaitos voitaisiin järjestää niin, että se tuottaisi tehokkaammin tietoa yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin, että kilpaillun rahoituksen osuutta voitaisiin kasvattaa ja sen yhteistyötä korkeakoululaitoksen kanssa tiivistää.

Työryhmä ehdotti keskitetympää, valtioneuvoston ohjaukseen perustuvaa tutki-

musagendojen määrittelytapaa. Kukin hallitus määrittäisi aina kautensa alussa, mitä sektoritutkimuslaitoksissa tulisi tutkia.

Ryhmän mielestä korkeakoulujen ja sektoritutkimuslaitosten yhteistyötä tuli tiivistää. Sektoritutkimuslaitoksissa tehtävää »perustutkimuksen luonteista» tutkimusta tuli siirtää yliopistoille. Ryhmä katsoo, että tuomalla perus- ja soveltavaa tutkimusta lähemmäksi toisiaan oli mahdollista saavuttaa synergiaetuja.

Nykyinen hallitus on perustanut opetusministeriön alaisuuteen sektoritutkimuksen neuvottelukunnan. Sen tehtävänä on koordinoita sektoritutkimusta yli hallinnonaloittaisten rajojen niin, että tutkimusta tehdään epäsektoroituneesta, kokonaisuhteiskunnallisesta näkökulmasta.

Neuvottelukunta sai tehtäväkseen selvittää, millä tavalla rakenteellisesti uudistettu sektoritutkimus saataisiin mahduttua valtiontalouden ahtaisiin raameihin vuosina 2009–2012. Hankalaksi tehtävän tekee valtionhallinnon tuottavuusohjelma, jonka mukaan sektoritutkimuslaitoksen vähennysosuus olisi 500 henkilötyövuotta hallituskauden aikana.

Neuvottelukunta tilasi jälleen yhden selvitysmiesraportin kehittämisehdotuksia tueksi. Myös selvitysmies, professori emeritus Jorma Rantanen päätyi esittämään, että mahdollisesti päällekkäistä perustutkimuksen luonteista tutkimusta voitaisiin siirtää resursseineen yliopistoille, mikäli yliopistoilla olisi valmiudet ottaa tutkimus vastaan. Tuottavuusohjelmaan tai tarkemmin siihen, millä tavalla tuottavuusohjelman vaatimusten tulisi kohdistua eri sektoritutkimuksen aloille, Rantasen työryhmä ei ottanut kantaa, eikä siitä myöhemminkään eri ministeriöiden välisissä neuvotteluissa ole päästy yhteisymmärrykseen.

Kun valtiovarainministeriö ei myöskään ole tinkinyt tuottavuusvaatimuksesta, on päädytty huonoimpaan mah-

dolliseen vaihtoehtoon eli leikkausten toteuttamiseen juustohöylällä. Tuottavuusohjelman leikkaukset uhkaavat vaarantaa erityisesti pienimpien sektorilaitosten toiminnan.

Valtioneuvoston nimeämä neuvottelukunta teki oman kannanottonsa Rantasen työryhmän ehdotuksiin. Neuvottelukunta ehdotti, että jokainen hallinnonala kävisi itse kriittisesti läpi oman tutkimustoimintansa kartoittaakseen ne alueet, joilla mahdollisesti tehdään perustutkimuksen kanssa päällekkäistä tutkimusta, jonka voisi kenties siirtää yliopistoille. Tämä selvitystyö aloitettiin tänä syksynä. Valtioneuvoston kanslia ja ministeriöt ovat valmistelleet ehdotuksensa tutkimuslaitoskentän rakenteelliseksi kehittämiseksi sekä toimittaneet ehdotukset tutkimus- ja innovaationeuvostolle ja sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle lokakuun loppuun mennessä. Sen jälkeen selviää, mitkä tutkimusalat selviävät »kehittämisestä» voittajina ja mitkä kärsivät — tai kokonaan häviävät.

KENEN EHDOLLA TUTKIT?

Kyselin mielipiteitä sektoritutkimuslaitoksen uudistamisesta niiltä, joita uudistus eniten koskisi, eli laitoksissa työskenteleviltä tutkijoilta. Saamani palautteen voi tiivistää seuraaviin kohtiin.

Periaatteessa yhteistyön lisääminen sekä sektorien välisesti että korkeakoulujen ja yliopistojen kanssa koetaan myönteisenä asiana. Samaan aikaan kommentteissa painotetaan voimakkaasti sitä, että tutkimuksellisen yhteistyön tulee tapahtua tiedemaailman sisäisten tarpeiden ja pelisääntöjen ehdoilla.

Tutkimuksen keskitetyn ohjauksen lisääminen koettiin kommentteissa monella tavalla ongelmalliseksi. Suurin pelko on, että yhä suurempi osa tutkimusta muodostuu lyhytaikaisia poliittisia päämääriä pal-

velevaksi tilaustutkimukseksi. Kuinka paljon määrärahoja riittää perustutkimukselle, jos entistä enemmän painoarvoa pannaan lyhytaikaisia taloudellisia tai poliittisia päämääriä palvelevalle tilaustutkimukselle? Rahoittajien halut muuttuvat nopeasti kuin kevätsää, kun taas perustutkimusta kuuluu nimensä mukaisesti tehdä perusteellisesti, pitkäjänteisesti.

Kommenteissa esitettiin, että suoraan päätöksentekoa tukeva tieteellinen tutkimus ei ole mitenkään ongelmaton ajatus. Tieteen sisäisen logiikan mukaisesti tieteen tuloksia kun ei voi koskaan ennustaa ja on mahdoton sanoa, millaisiin tuloksiin vapaa, riippumaton tutkimus kulloinkin päättyy — olettaen, että tutkimus todella on vapaata.

Voi kysyä, onko tiede enää tiedettä, jos se ei saa toimia omilla sisäisillä kriteereillään, vaan se pakotetaan muilla kriteereillä määrättyihin sisällöllisiin tai ajallisiin rajoihin. Tieteen omat kriteerit tutkimuksen laadun ja tieteellisen vaikuttavuuden suhteen ovat ikivanhoja ja hyväksi havaittuja — miksi valtiovallan pitäisi niihin puuttua?

Lyhyitä, mukavan kokoisia kauniisti kilpailutukseen sopivia hankkeita on Suomessa vähintäänkin riittävästi. Sen sijaan laadukkaista, pitkäjänteisistä hankkeista on pulaa. Enemmän kuin poliittisesti ohjattua tilaustutkimusta tarvitsemme poliittisesti riippumattomia, itsenäisiä, kunnollisesti resursoituja tutkimuslaitoksia. Suomen Akatemian asemaa riippumattoman ja laadukkaan perustutkimuksen rahoittajana pitäisi merkittävästi vahvistaa. Poliittinen päätöksenteko näyttää kuitenkin vievän vastakkaiseen suuntaan: akatemiattutkijoiden virat siirretään yliopistojen ja sektorilaitosten alaisuuteen ensi vuoden alusta lukien.

Huolta tutkijoiden keskuudessa herättää ajatus siitä, että tutkimuksen painopisteet määriteltäisiin uudelleen aina uuden hallituksen aloittaessa. Tilaaja–tuottaja-mallin

yleistyminen tutkimusrahoituksen muotona heikentää tutkimuksen pitkäjänteisyyttä. Uhkakuvana on tutkimuksen kapeutuminen ajankohtaisten tutkimusteemojen tai hallinnollisten selvitysten toteuttamiseksi.

YLIOPISTOUUDISTUS

Mitä sitten tapahtuu yliopistoilla? Samaan aikaan, kun soveltavaa tutkimusta puolustetaan sen yhteiskunnallisella merkittävyydellä, perustutkimuksen puolustajat vannovat tieteen vapauden nimiin. Perustutkimus on arvokasta sinänsä, koska kaiken tutkimuksen perusta on siinä. Koskaan ei myöskään voi tietää, millä tieteenalalla seuraava merkittävä keksintö tehdään. Siksi tutkimuksen on saatava eksyä poluille, joilta ei ehkä mitään löydykään.

Talouden pyörittämässä maailmassa valtiiovallan tulisi ottaa perustutkimus erityiseen suojelukseensa. Kriittisimmät kuitenkin sanovat, että nykyiset uudistukset vievät juuri toiseen suuntaan.

Uuden yliopistolain myötä ulkopuolisten jäsenten määrä yliopistojen hallituksissa kasvaa. Tämä on merkityksellistä tutkimuksen tulevaisuuden kannalta, sillä uuden yliopistolain mukaan yliopiston hallitus vastaa jatkossa myös yliopiston strategiasta ja rahoituksen suuntaamisesta. Nähtäväksi jää, millainen määräysvalta yliopiston ulkopuolisilla intressitahoilla on tutkimuksen painopisteistä päätettäessä.

Uusi yliopistolaki tuo mukanaan rahoitusmallin, joka opetusministeriön mukaan lisää yliopistojen autonomiaa. Tieteentekijöiden liitto ja Professoriliitto taas katsovat, että uusi rahoitusmalli tekee lopun sivistysyliopistosta ja heittää yliopiston markkinoiden armoille, vaille sekä taloudellista että akateemista vapautta päättää tutkimuksen suuntautumisesta itse.

Tilanne on paradoksaalinen. Kuten Derrida kirjoittaa: »Yliopisto on jo yli 700 vuot-

ta ollut yhteiskunnan antama nimi eräässä mielessä täydentävälle kokonaisuudelle, joka on haluttu samanaikaisesti projisoida yhteiskunnan ulkopuolelle ja josta toisaalta on haluttu pitää mustasukkaisesti kiinni. Yhteiskunta on halunnut emansipoida ja valvoa sitä samalla kertaa.»

Yritysmaailman edustajat ovat yliopistolaisten kanssa yhtä mieltä siitä, että uusi rahoitusmalli tulee suosimaan soveltaa tutkimusta samalla kun perustutkimus jää vaille vastaavaa ulkoista rahoitusta. Vaikeina talousvuosina yliopistoilla voi olla houkutus tinkiä perustehtävistään ja panostaa kaupallistettavia tuloksia tuottaviin aloihin.

TIETEEN AIKA

Kaikki tutkimustyötä tehneet tietävät, ettei tutkimuksen todellisuus jäseny yksiselitteisesti perus- ja soveltavan tutkimuksen erottelun mukaan. Perustutkimuksella on sivutuotteensa, minkä vuoksi myös kaikkein vähiten tavoitteelliselta vaikuttava huippututkimus esimerkiksi biologian tai fysiikan aloilla voi saada rahoitusta vaikkapa aseteknologian kehittäjiltä. Toisaalta soveltava tutkimus tarvitsee perustutkimusta innovaatioiden kasvualustaksi.

Perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen välinen ero voidaan myös ylittää ja ottaa reflektion kohteeksi alueella, jota Jacques Derrida seuraten voisimme kutsua ajattelun alueeksi. On itsestään selvää, että tutkimusta tuotetaan aina tiettyjen taloudellisten ja institutionaalisten poliittisten sekä kielellisten edellytysten vallitessa. Ajattelun tehtävänä ja etuoikeutena on kuitenkin lupa ottaa nämä ehdot vapaan tarkastelunsa kohteiksi.

Päätän puheenvuoroni viittaamalla Derridan yliopiston ideaa pohtivaan artikkeliin, johon viittasin alussa. Derridan mukaan ajattelun vapauden edellytyksenä ei ole vain vapautuminen ulkoisen, kiireisen

käskeyvällän ikeestä, vaan myös reflektion mahdollisuus kääntyä takaisin tarkastelemaan reflektion itsensä edellytyksiä. Ajattelussa on annettava aikaa paitsi ajattelun kohteelle myös ajattelulle itselleen. Derrida kirjoittaa: »Tilanne on sama kuin ajateltaessa, että uuden optisen laitteen avulla voitaisiin lopulta nähdä itse valo ja että luonnollisen maiseman, kaupungin, sillan ja kuilun lisäksi voitaisiin nähdä itse näkeminen.»

Voi kysyä, mikä on yliopistojen perustehtävä, yliopiston idea — tieteen ja taiteen vapaus, vaiko ajankohtaisten tutkimusteemojen tai hallinnollisten selvitysten toteuttaminen? Laadukasta tutkimusta ei synny ilman pitkäjänteisyyttä, menetelmällistä osaamista ja laadukkaita tutkimusaineistoja. *Tieteen aika ei ole sama kuin päätöksenteon aika*, sanottiin eräässä sektoritutkimuslaitoksen uudistamisesta saamista kommentaista.

Fenomenologian perinteessä katse itse, näkeminen, on ajateltu joksikin, jota katseella ei voi nähdä. Fenomenologiassa katse jonakin sellaisena mikä ei antaudu näkemisen kohteeksi muodostaa myös ajattelun rajan. Ymmärränkin Derridan sanovan, että tieteen vapaus voi toteutua vain, jos tieteen on lupa tavoitella sitä, minkä saavuttamista emme nykyisen ymmärryksemme puitteissa pidä mahdollisena. Siksi ajattelulle on annettava oma aikansa. Tieteelle annettu aika on riski, joka kannattaa ottaa. ■

OUTI ALANKO-KAHILUOTO

Sähköposti:

etunimi.sukunimi@eduskunta.fi

Kirjoitus perustuu Kotikielen Seuran järjestämässä Tiedepoliittisessa teemapäivässä 4.4.2009 pidettyyn esitykseen.